

POLITHISTORISK FORENING PRÆSENTERER:

Der Beauftragte. Paul Kanstein.

Af Henrik Stevnsborg

Om forfatteren:

*Henrik Stevnsborg,
Professor, dr. phil.
er ansat ved Det Juridiske
Fakultet, Københavns Universitet*

Forsidebilledet:

Paul Kanstein (midt i billedet)
henvender sig til tre kolleger
(Nationalmuseets samlinger
online).

Udgivet september 2016

Paul Kanstein (1889-1980) er en central skikkelse i besættelsestidens danske politihistorie. Som *Beauftragter* under det tyske gesandtskab – og med en fortid i Gestapo og som vicepolitipræsident i Berlin – blev han besættelsesmagtens direkte kontakt til dansk politi. Både under og efter krigen er Kansteins virksomhed i Danmark blevet positivt bedømt. Hans eftermæle er, at han var en fleksibel forhandler med forståelse for den danske situation og de danske synspunkter. I artiklen vises, at dette ikke er sandheden, hele sandheden og intet andet end sandheden, og at Paul Kanstein var en mere kompliceret person end som så.

1. En nobel mand

”In seinen guten braunen Augen lese ich die freundliche Einstellung, die er durch dich mir gegenüber bekommen hat. Er ist ein nobler Mann”. (I hans gode brune øjne kan jeg læse den venlige indstilling, han har fået til mig – i kraft af dig. Han er en nobel mand). Citatet stammer fra et brev, dateret den 7. maj 1940.¹ Manden med de gode, brune øjne er *SS-Oberführer* Paul Kanstein, som i forbindelse med besættelsen forlod en post som vicepolitidirektør i Berlin og kom til Danmark som *Beauftragter für die innere Verwaltung* under det tyske gesandtskab med gesandten, Renthe-Fink, som chef. Kanstein tiltrådte den 14. april 1940. Arbejdsområdet var de retlige og indre anliggender, herunder besættelsesmagtens relationer til dansk politi.

Modtageren af brevet var rigskriminaldirektør Arthur Nebe i *Reichssicherheitshauptamt* i Berlin, lederen af det samlede tyske kriminalpoliti, og én af dem der havde en finger med i spillet, da Kanstein fik stillingen i København. Afsenderen af den nærmest kælne tekst var Eigil Thune Jacobsen, som i 1938 blev Danmarks første rigspolitichef og senere, fra 1941, justitsminister i regeringerne Stauning, Buhl og Scavenius. Nebe og Thune Jacobsen var gamle fagfæller fra det internationale politisamarbejde i 30’erne. Men de var mere end det. De var, som Thune Jacobsen selv har udtrykt det, ”meget nære personlige venner”.² De var på fornavn og tiltalte hinanden med ”du” – hvilket var alt andet end almindeligt dengang.

Efter krigen fastholdt Thune Jacobsen både i sit forsvarsskrift fra 1946, ”På en Uriaspost”, og over for Den Parlamentariske Kommission, at det havde været en lykke for Danmark, at han som rigspolitichef og justitsminister havde haft en så danskvenlig og ræsonnabel forhandlingspartner som Paul Kanstein.³ I sandhedens interesse skal siges, at Thune Jacobsen ikke stod alene med sin begejstring for Paul Kanstein. Også Duckwitz, den søfartssagkyndige ved gesandtskabet, satte pris på ham. Duckwitz, der jo er kendt som ham, der over for danskerne røbede planerne om Jødeaktionen i oktober 1943, betragtede Kanstein som en rigtig god kollega og som en behændig *Beaufragter*, der var lydhør over for danske synspunkter. Duckwitz hæftede sig ligeledes ved de brune øjne (men pudsig nok talte ingen om Kansteins mensurar fra de vilde studenterår).⁴ Også departementscheferne Nils Svenningsen og Eivind Larsen i henholdsvis Udenrigsministeriet og Justitsministeriet gav efter krigen Kanstein et godt skudsmål. Begge fandt, at han havde fulgt en fleksibel forhandlingslinje.⁵ At Kanstein havde været en yderst smidig forhandlingspartner var ligeledes udenrigs- og statsminister Scavenius’ opfattelse.⁶ Kanstein fremstår derfor ganske rigtigt som den ”noble mand”, Thune Jacobsen omtalte ham som.

Det positive syn på Kanstein afspejler sig ligeledes i de hele tre ”aflastningserklæringer”, som Rigspolitichefens Efterretningsafdeling i Danmark udfærdigede i 1947 og 1948 til brug for Kansteins *Entnazifizierung* hjemme i Tyskland. Som det fx hed i erklæringen fra 1. maj 1948: “*While in office he showed Danish interests considerable understanding and after the events of 29th August, 1943 gave up his position and left the country not being willing to assist at the*

following evolution here. At no time he has been charged with anything in this country”.⁷ Med udtrykket *evolution* tænkes vel på terroren og ikke mindst på jødeaktionen. Kanstein og jøderne var i hvert fald et tema, der blev taget op i en længere artikel i Berlingske Tidende søndag den 18. januar 1953.⁸

Artiklen var skrevet af Berlingskes tysklandskorrespondent gennem en menneskealder, Henrik Bonde-Henriksen, kendt som ”røsten fra Bonn”. Bonde-Henriksen er dog i særdeleshed kendt for sin rolle i sagen om Otto John, chefen for den nye forbundsrepublikks sikkerhedstjeneste *Verfassungsschutz*. John var en af de medsammensvorne ved oberst Stauffenbergs mislykkede attentat på Hitler den 20. juli 1944, og slap – som en de få involverede – fra det med livet i behold. På selve 10-årsdagen for det fejlslagne kup forsvandt Otto John over på den anden side af Jerntæppet, og sagen er stadig et mysterium. Det er aldrig blevet fuldt opklaret, hvad Otto John egentlig var, frivillig afhopper eller Stasis fange? Men det står til gengæld fast, at det i 1955 var Berlingskes Bonde-Henriksen, der personligt kørte efterretningsschefen John fra Øst-sektoren tilbage til Forbundsrepublikken – i øvrigt til 4 års tugthus for landsforræderi.⁹

Otto John på en pressekonference i 1955 i Øst-Berlin. Foto: picture-alliance

Det var denne Bonde-Henriksen, som i 1953 havde opsporet Paul Kanstein på hans bopæl i det afsides liggende Schwarzenau, på grænsen mellem Westfalen og Hessen, et gammelt Bibelbælte, hvor indbyggerne levede af skoven. Her var Kanstein født, og her var han vendt hjem efter krigen. Han var kirkeældste i lokalsamfundet og arbejdede som forretningsfører på et savværk med 20 ansatte.¹⁰ Det portræt, Bonde-Henriksen tegner i sit interview med den tidligere *Beauftragte*, er helt igennem sympatisk. Kanstein får lejlighed til at udtale sin uforbeholdne respekt for de danske politikere og embedsmænd, han havde haft med at gøre under besættelsen, ligesom han får lov til at udbrede sig om, hvorledes han personligt modarbejdede Jødeaktionen i 1943 og i virkeligheden havde forhindret progromer i Danmark allerede i 1942. Artiklen lever fuldt op til sin overskrift: ”Den hæderlige tysker - i den sorte SS-uniform”. Kanstein havde været SS-mand. Jovist. Men det afgørende var hans hæderlighed.

2. Besættelsestidsforskningen

Paul Kansteins virke i Danmark under krigen er fyldigt behandlet i besættelsestidsforskningen. Det siger sig selv, at diverse danske

politikere og embedsmænd efter krigen kan have haft en interesse i at fremstille deres tætte samarbejde med Paul Kanstein som om, samarbejdspartneren næsten ikke var nazist, eller slet ikke. På den anden side har besættelsestidshistorikerne – stort set – været tilbøjelige til at give dem ret. Selv den ellers så kritiske Børge Outze måtte i sin fremstilling af ”Danmark under Den Anden Verdenskrig” fra 1963 modstræbende tage til efterretning, at Kanstein efter den almindelige opfattelse var anstændig, besindig og ordholdende og viste forståelse for de danske synspunkter. Nærmest beklagende måtte Outze derfor konkludere: ”intet er fundet, som modsiger det”.¹¹

I Henning Poulsens disputats fra 1970 følger vi Kanstein, mens han på én gang manøvrerer mellem de danske og tyske interesser og mellem de forskellige tyske interesser – udenrigsministeriet, militæret og SS. Kansteins linje ligger imidlertid fast. Han ønsker ikke at medvirke til at give DNASP regeringsmagten i Danmark. Rent bortset fra en personlig aversion mod Frits Clausen var det Kansteins vurdering, at Frits Clausen som statsminister ville være et aldeles ødelæggende element i den tyske besættelse og ville sætte hele forhandlingspolitikken over styr. Gesandten, Renthe-Fink, var derimod mere vaklende, og Kanstein mistede til sidst tålmodigheden med sin chef. En ”gammel idiot” skal han have kaldt ham.¹² Det er usikkert, hvor afgørende Kansteins arbejde i korridorerne egentlig var, men det er på den anden side velbevidnet, at han i sommeren 1942 og igen i oktober 1942 i forbindelse med Telegramkrisen ivrede for, at Renthe-Fink skulle afløses af Werner Best.¹³

Det endte som bekendt med, at Renthe-Fink blev kaldt hjem, og at Best rent faktisk blev udpeget til *Reichbevollmächtigter* i det besatte Danmark. Best var en gammel politikollega, og han og Kanstein kendte hinanden udmærket fra *Reichsicherheitshauptamt* (hvor Best havde været personalechef, og hvor Arthur Nebe som sagt var kriminaldirektør). Kanstein og Best havde samme syn på, hvorledes danskerne skulle håndteres. Der skulle tages behørigt hensyn til værnemagtens sikkerhed, så længe krigen varede; men der skulle ikke spilles med musklerne. Danskerne skulle tages med det gode. Det overordnede mål var at få tingene til at glide. Ikke mindst eksporten af danske landbrugsvarer til Det Tredje Rige skulle helst foregå uhindret. Det gjaldt derfor om at sikre fred og ro og politisk stabilitet i det besatte Danmark.¹⁴

Werner Best

Men det blev nu så som så med fred og ro og politisk stabilitet. I 1943 kulminerede det hele med Augustoprøret. I Hans Kirchhoffs doktorafhandling fra 1979 om dette oprør møder vi fx Kanstein på Storebæltsfærgen i fortrolig samtale over en kop kaffe med danske efterretningsfolk, og vi ser, hvorledes han sammen med departementschef Svenningsen pendler frem og tilbage til Odense i forgæves forsøg på at bilægge generalstrejken. Kansteins holdning var dén, at Augustoprøret i bund og grund var et kommunistisk fænomen, som både danske og tyske myndigheder måtte have en fælles interesse i at få slået ned: ”*Kommunistenklub nimmt zu – Ausstrahlungen überall*” (Kommunistklubben vokser sig større – har forgreninger overalt).¹⁵ Citatet afslører Kansteins manglende politiske indsigt. Augustoprøret var jo – som netop Kirchhoff siden har påvist – noget langt mere og noget langt større end ”blot” en kommunistopstand.

Af Henning Kochs disputats fra 1994 om nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder i 1930’erne og 40’erne fremgår bl.a., hvorledes Kanstein styrede slagets gang i forbindelse med kommunistinterneringen i 1941 og på ny, da det i 1942 kom til endnu en bølge af kommunistinterneringer med fokus på de tidligere Spaniensfrivillige.¹⁶ Selv har jeg har behandlet Kansteins rolle i det dansk-tyske politisamarbejde om bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed i min disputats fra 1992; men jeg byggede på dét punkt overvejende på den dengang eksisterende litteratur.¹⁷

Til gengæld foretog Jane Søndergård Gude selvstændige undersøgelser i forbindelse med sit historiespeciale fra Århus i

2000. I specialet, der direkte handler om Paul Kansteins embedsførelse i Danmark, gennemgås Den Parlamentariske Kommissions beretninger systematisk med henblik på at fastslå Kansteins rolle i forbindelse med temaer som jurisdiktionsspørgsmålet, interneringen af allierede statsborgere, sabotagen og de danske erstatningskrav ved værnemagtsskader. Hertil kommer imidlertid, at der også inddrages privatarkiver samt udenlandske akter, herunder redegørelser fra og afhøringer af Kanstein selv i både 1945, 1946 og 1948. Samlet set når Jane Søndergård Gude frem til, at Kanstein som *Beauftragter* i Danmark fulgte en ”lempelig politisk kurs, og at han generelt set var en imødekommende og moderat embedsmand”.¹⁸ Altså samme positive billede, som blev tegnet allerede i de tidlige efterkrigsår.

Hans Kirchhoff har skrevet Kanstein-biografien i Gads leksikon fra 2005 ”Hvem var hvem” under besættelsen. Kirchhoff sætter for så vidt ikke spørgsmålstegn ved alt det positive. Alligevel virker den ene tidsel, Kirchhoff allerede i disputatsen stak i buketten, mere iøjnefaldende her i den korte levnedsskildring: at man jo ikke skal glemme, at den kollegiale – og private – kontakt til Thune Jacobsen gav Kanstein ”en sonde helt ind i Justitsministeriets hjerte”. Her bliver det positive således problematiseret en smule.¹⁹

Er der så overhovedet mere at sige mere om Paul Kanstein, *Der Beauftragte*? Det tror jeg, der er, men forudsat at man anlægger vinklen: sig mig hvem du omgås ...

3. Hauptabteilung II

Lad os indledningsvis rekapitulere de biografiske data.²⁰ Hans fulde navn var Paul Ernst Kanstein, født i 1889 i Schwarzenau (det var her, Henrik Bonde-Henriksen fandt ham i 1953). Paul Kanstein var gift med Karin Jordan, og sammen fik de fire børn. Faderen havde været evangelisk-luthersk præst i Schwarzenau, og Kanstein var selv et troende menneske. Han deltog i 1. Verdenskrig, hvor han erhvervede et jernkors for tapperhed. Efter krigen læste han jura, og var som studerende medlem af et højredrejet *Burschenschaft* (det var hér, han fik sine mensurar). I 1922 blev han kandidat (referendareksamen) og fik ansættelse i den preussiske lokalforvaltning. I 1927 bestod han 2. *juristische Staatsprüfung* og blev udnævnt til assessor.

Frem til 1934 arbejdede Kanstein som forvaltningsjurist i Königsberg. Dét år tog karrieren imidlertid en uventet drejning, idet han kom ind i politiet, og vel at mærke ikke det åbne politi, men det lukkede politi, Gestapo. Først arbejdede han i Königsberg, derpå i Osnabrück, og i 1935 blev han gjort til leder af Gestapo i Hannover, fordi han "... *wegen seines klaren politischen Urteils und bewiesenen Organisationstalents für den Dienst in der Geheimen Staatspolizei besonders geeignet ist*" (fordi han på grund af sin sikre politiske dømmekraft og sit bevislige organisationstalent var særligt egnet til at arbejde i det hemmelige statspoliti).²¹ Året efter blev han tillige kaldt til tjeneste i Nazipartiets sikkerhedstjeneste, *Sicherheitsdienst*, SD – måske også hér på grund af sin sikre politiske dømmekraft (!) og sit notoriske organisationstalent.

I 1937 blev Kanstein udnævnt til stedfortrædende leder af Gestapo i Berlin og samtidig udnævnt til *Inspekteur der Sicherheitspolizei und SD* i hele hovedstadsområdet. Allerede året efter, 1938, fulgte den næste forfremmelse, nemlig til chef for Gestapo i Berlin og til kommissarisk (konstitueret) vicepolitipræsident i hovedstaden. I 1939 overtog han embedet som vicepolitipræsident i Berlin.

Berlin 1937

Parallelt med den civile karriere steg Kanstein i graderne inden for SS, som han tilsluttede sig i 1933. I 1936 blev han *Untersturmführer*, i 1937 *Obersturmführer*, i 1938 *Hauptsturmführer*, *Obersturmbannführer* og *Standartenführer* (altså tre advancementer på ét år), i 1939 *Oberführer* og sluttelig i 1942 *Brigadeführer* – hvilket bragte ham på niveau med generalmajorer og kontreadmiraler inden for forsvaret.

Det var fra stillingen som vicepolitipræsident i Berlin og med rang af *SS-Oberführer*, Kanstein i 1940 kom til Danmark som leder af *Hauptabteilung II* under det tyske gesandtskab i København. *Hauptabteilung I* havde ansvaret for det besatte Danmarks udenrigspolitik, mens *Hauptabteilung III* tog sig af erhvervspolitikken. *Hauptabteilung II*'s ressort var – som også tidligere berørt – de retlige og indre anliggender. Til den overordnede kontrol med lovgivning, domstole, politi og kommunalforvaltning i det besatte Danmark kom også de mere banale sager om skadeserstatninger og om fædres bidrag til børn født uden for ægteskab samt sager om Værnemagtens erhvervelse af fast ejendom til fx hospitaler og flyvepladser. I *Hauptabteilung II* beskæftigede Kanstein sig derfor med en bred vifte af sager, lige fra prekære politiske forhandlinger med socialminister Laurits Hansen om, at denne eventuelt skulle overtage statsministerposten efter Telegramkrisen i 1942,²² og til dagligdags politiarbejde, som da fx *Reichsicherheitshauptamt* kunne melde, at der i Åbenrå skulle være solgt tyske frimærker, der var overtegnet med anti-tyske smædeord. Den 27. juli 1943 kunne Kanstein melde tilbage til Berlin, at tre aviskiosker i Åbenrå, med samme ejer, ganske rigtigt havde et beskedent salg af frimærker, men at man hverken havde set eller solgt sådanne mærker. Da ransagning af butikkerne og af ejerens privatbolig ikke gav resultat, stoppede sagen øjensynlig hér.²³

Fra 1942 og frem blev der truffet dispositioner med henblik på *Hauptabteilung II*'s rolle og opgaver i tilfælde af omfattende uro og i tilfælde af et allieret angreb på Danmark. Ved undtagelsestilstand eller egentlig krigstilstand var planen dén, at Kanstein skulle

overføres fra gesandtskabet til den militære *Befehlshaber*. På selve kampområdet og i dets bagland var Kanstein udset til *Chef der Zivilverwaltung*, mens Werner Best som *Reichbevollmächtigter* efter planen skulle føre kontrollen med det resterende statsområde.²⁴

Men det kom til at gå anderledes. Den 29. august 1943 blev undtagelsen ganske vist erklæret af von Hanneken som *Befehlshaber*. Best blev imidlertid på posten, som intet var hændt – hvilket naturnødvendigt måtte føre til kompetencestridigheder, og hvilket lige så naturnødvendigt måtte føre til, at Kanstein kom på kant med Best. Det var på dén baggrund, at han modarbejdede Bests jødeaktion og bl.a. anbefalede von Hanneken at holde sig fri af aktionen, for at ansvaret ikke skulle falde tilbage på den tyske værnemagt.²⁵

Kanstein fortalte siden, at han var blevet skuffet over Best, og at Best i øvrigt var jaloux på ham på grund af hans gode kontakter til danske embedsmænd og politikere,²⁶ men sagen er nok snarere den, som John T. Lauridsen også er inde på i udgivelsen af Werner Bests korrespondance: at Kanstein endte som postbud mellem von Hanneken og de danske myndigheder. Hans hverv som civilforvaltningschef blev uden indhold, når Best bare fortsatte.²⁷ I den pæne udgave søgte Kanstein herefter væk, fordi hans politik havde spillet fallit. I den mindre pæne blev han simpelthen fjernet, fordi Himmler benyttede anledning til at få en rigtig Højere SS- og politifører i Danmark, ligesom man havde det i Tyskland, og ligesom man havde det på andre besatte områder såsom Serbien, Albanien, Holland, Belgien og Frankrig.²⁸ Herved blev den tyske

kontrol med de retlige og indre anliggende i Danmark trukket fra Udenrigsministeriet over til *Reichsicherheitshauptamt*.

Den 19. oktober 1943 var Kansteins afskedsaften i København.²⁹ Han kom aldrig tilbage til sin egentlige hovedstilling, nemlig posten som *Regierungspräsident* i Hannover, en stilling han ellers var blevet udnævnt til den 1. juni 1942 og samtidig bevilget orlov fra, mens han var i København. I stedet blev han sendt til den militære forvaltning i Italien. Efter krigen blev han anholdt af amerikanerne og sat i krigsfangelejr i Rimini, hvorfra han siden blev udleveret til englænderne. Dé bragte ham til London, og herfra blev han den 9. november 1946 fløjet til Kastrup for at medvirke i det danske retsopgør. Kanstein blev sat i Vestre Fængsel, men den 2. juni 1947 overført til Trekroner, og siden, den 13. september 1947, indsat i arresten i Haslev. Mens han var i Danmark, vidnede Kanstein bl.a. i sagerne mod Fritz Clausen, Renthe-Fink og Werner Best. Den 9. maj 1948 blev han leveret tilbage til englænderne på den dansk-tyske grænse.³⁰

Herefter blev Kanstein interneret i lejren ved Fallingbostel (mellem Hamburg og Hannover). Nürnberg-domstolen havde fastslået, at SS var en kriminel organisation – og at det blotte medlemskab af organisationen efter 1. september 1939 i sig selv var inkriminerende. Derfor skulle Kansteins eventuelle individuelle ansvar for strafbare SS-aktiviteter under verdenskrigen undersøges nærmere, før han kunne sættes på fri fod. Eftersom han sad interneret i den britiske zone, foregik dette ved en såkaldt *Spruchgerichtsverfahren*.³¹

4. Afnazificering

Sagen mod Paul Kanstein blev åbnet ved *Spruchgericht* Benefeld-Bomlitz i maj 1948, og afsluttet ved *Spruchgericht* Bielefeld i juli samme år.³² Kanstein havde en dygtig advokat, som slog på, at han, skønt medlem af SS, i realiteten havde modarbejdet de forbryderiske organisationsmål. Til støtte for sin påstand førte advokaten op mod 100 vidner. Der var gamle kolleger fra tiden i Gestapo, og i det omfang, de overhovedet kunne huske Kanstein, havde de intet ufordelagtigt at bemærke. Der var vidner med tilknytning til de kirkelige kredse, som havde hæftet sig ved, at Kanstein var forblevet medlem af den evangeliske kirke – til trods for, at dette selvsagt stred mod al SS-ideologi. Der var også enkelte jødiske vidner, som mente at kunne takke netop Kanstein for, at de var kommet ud af KZ-lejren. Desuden var der naboer og genboer fra både Berlin og Schwarzenau. Alle kunne sige noget pænt, men helt uforpligtende, om personen Paul Kanstein. Det samme gjaldt nogle vidner fra de militære kredse, der havde været modstandere af Hitler. Deres udsagn havde heller ikke megen substans. Endelig var der en del vidner med relation til Kansteins tid i Danmark. Der var således vidneudsagn fra Duckwitz og Svenningsen – hvis positive syn på Kanstein vi jo allerede kender – samt oversættelser af de relevante pro-Kanstein passager i bøger af både Scavenius og Thune Jacobsen. Også Renthe-Fink, Werner Best og en række af Kansteins tidligere underordnede medarbejdere ved gesandtskabet i København udtalte sig i hans favør.

Trods de mange vidneudsagn virker sagen dårligt efterforsket, og Kanstein får uimodsagt lov til at fremstille sig selv som en harmløs

forvaltningsjurist, der altid havde administreret i henhold til kristen etik. Som det skal vises, *var* der faktisk dunkle punkter i Kansteins liv og levned. Men dem interesserede Spruchgericht sig ikke for. Til eksempel blev hans fortid i Gestapo overhovedet ikke tematiseret. Tværtimod valgte statsadvokaten at indstille undersøgelsen. Det skete med henvisning til, at Kansteins ellers retsstridige tilhørsforhold til SS opvejedes af hans sabotagehandlinger vendt mod samme organisation.³³ Den 6. juli 1948 blev Kanstein så løsladt og kunne vende hjem til sin fødeegn.

Der blev dog stadig holdt øje med ham. Fx noterede Politiets Efterretningstjeneste i Danmark sig, at han var under løbende opsyn og havde forbud mod at drive politisk virksomhed. Desuden måtte han ikke have ansættelse i et firma med mere end 20 ansatte (jf. at savværket havde netop 20 ansatte), samt at han ikke måtte forlade Schwarzenau uden politiets tilladelse.³⁴ I 1948 og 1949 var Kanstein igen i Danmark, nu for at vidne for anklagemyndigheden i sagen mod den tidligere politifuldmægtig Wilhelm Leifer, der under krigen havde nydt så megen ”goodwill” hos Gestapo, at det efter krigen kostede ham hans stilling.³⁵

Den 22. juni 1949 besluttede *Entnazifizierungs-Hauptausschuss Siegen-Olpe-Wittgenstein*, at Kanstein på baggrund af undersøgelserne ved Spruchgericht kunne indplaceres på trin 5 på en skala fra 1 til 5, hvor 1 var forbryderne, og 5 var de ”ubelastede”.³⁶

I interviewet med Bonde-Henriksen i 1953 udtalte den nu afnazificerede Paul Kanstein: ”... bliver der en Dag atter Brug for mig i Statens tjeneste, er jeg – *til Disposition*”.³⁷ Men Kanstein blev

aldrig en af de såkaldte ”131’ere”, betegnelsen for de afnazificerede embedsmænd, som efter 10. april 1951 i henhold til den tyske grundlovs § 131 på ny kunne få embede i Forbundsrepublikken.³⁸ Der blev ikke brug for ham. På dét punkt delte han på den anden side skæbne med stort set alle andre tidligere topfigurer i Gestapo. Mange af dem måtte tage til takke med job i små lokale sparekasser eller diverse kirkelige hjælpeorganisationer og måtte således arbejde i ”*dequalifizierten Tätigkeitsbereich*” (på arbejdsområder, der ikke modsvarede kvalifikationerne).³⁹ Det samme måtte Paul Kanstein. Han døde i 1980.

5. Omgangskreds

Vender vi os fra Kansteins exit fra Danmark og hans videre skæbne som afnazificeret savværksadministrator og i stedet ser på hans entré på den danske scene i april 1940, er der næppe tvivl om, at han kom til Danmark, fordi to højtstående tyske politiofficerer havde trukket i trådene. Den ene af disse to har vi allerede truffet, nemlig rigskriminaldirektøren, Arthur Nebe. Den anden var Carlo Zindel, dr. jur. i *Reichsicherheitshauptamt* med speciale i internationalt politisamarbejde og en nøglefigur i det daværende Interpol. Ham havde Thune Jacobsen også private relationer til, lige som han havde det til Nebe.⁴⁰ Thune Jacobsen har viet disse to, Nebe og Zindel, et selvstændigt kapitel i sin bog fra 1946. Heraf ses, at de over for Thune Jacobsen for længst havde røbet, at de i virkeligheden var ”lunkne” nazister. Allerede i sommeren 1939 havde de to tyske politiofficerer overfor Thune Jacobsen afsløret, at Tyskland *ville* krigen, idet de samtidig afgav et løfte om at hjælpe, hvis og når Danmark blev inddraget. Det løfte

holdt de ifølge Thune Jacobsen på dén måde, at de sørgede for, at det blev netop Paul Kanstein, der blev sendt til Danmark efter 9. april 1940 for at varetage de tyske interesser på området for de retlige og indre anliggender.⁴¹

Arthur Nebe

Til Den Parlamentariske Kommission skrev Thune Jacobsen den 16. maj 1947: ”At man netop fik Kanstein hertil, om hvem Nebe og Zindel kort efter Besættelsen skrev til mig, at han tænkte ’ganske som De og jeg’, at jeg kunde have fuld Tillid til ham, og at han var indstillet paa at yde mig al den Hjælp han kunde under de nuværende Forhold, tør jeg hævde blev af vital Betydning for os i

de tre første Aar af Besættelsen.”⁴² I grunden er det forbavsende, at Thune Jacobsen uden videre tog anbefalingen for gode varer, ja, nærmest synes at have dannet sig sin positive mening om Paul Kanstein, før han så meget som havde hilst på manden med ”de gode brune øjne”.

Forbindelserne til Nebe og Zindel knytter på den anden side indiskutabelt Kanstein til de tyske modstandskredse, som den 20. juli 1944 stod bag Stauffenbergs mislykkede attentat på Hitler. Kansteins forbindelse med kupmagerne var også en vigtig pointe i Bonde-Henriksens artikel i Berlingske Tidende fra 1953. Her fortalte Kanstein, at han over for dilemmaet: ”tro mod mit folk eller tro mod Hitler” havde valgt Tyskland, og ikke *Der Führer*.⁴³

Man kan diskutere, om den tyske SS-historiker Heinz Höhne har ret i, at Paul Kanstein siden 1937 var ”*Schlüsselfigur aller antinazistischen Putschpläne*” (nøglefigur i alle anti-nazistiske kupplaner).⁴⁴ Omvendt er det et faktum, at han var tæt på nogle af de mest centrale skikkelser i modstanden mod Hitler – og vel at mærke havde en kontakt, der gik langt ud over hvad han som professionel Gestapo- og SS-mand må formodes at have haft behov for i embedsmedfør. Der var fx chefen for *Abwehr*, admiral Wilhelm Canaris, en personlig ven, til hvem Kanstein løbende skal have lækket klassificerede oplysninger fra *Reichsicherheitshauptamt*.⁴⁵ Admiral Canaris var en indædt Hitler-modstander, og efter det mislykkede attentat i 1944 blev han henrettet som kupmager.

Der var også Kansteins øverste chef fra Berlintiden, politipræsidenten Wolf-Heinrich Graf von Helldorf, en

fordrukken og små-korrupt landsknægttype, der var bedste ven med Goebbels og havde sit ståsted i Hitlers stormtropper SA. Fra 1938 havde Helldorf tætte forbindelser med den militære opposition imod Hitler. Den 20. juli 1944 var det således hans opgave at stille væbnet magt i form af ordenspoliti til rådighed for det nye styre, når Stauffenberg – efter planen – havde ombragt Hitler. I stedet blev Helldorf anholdt, dømt og henrettet.⁴⁶

Og der var også Kansteins nærmeste overordnede, mens han selv var chef for Gestapo i Berlin, nemlig hans forgænger på posten som vicepolitipræsident, grev Fritz Dietlof von der Schulenburg. Denne ernærede sig som jurist, men var samtidig også adelig preussisk godsejer, som viste en nærmest enevældig omsorg for sin landbefolknings ve og vel. "Den Røde Greve" kaldte de ham. Schulenburg var en ekstremernes mand. Han startede ud som glødende nazist, men tabte troen på Hitler og lagde ikke skjul på sine synspunkter, hvorfor han af nazisterne (med rette) blev betragtet som politisk dybt upålidelig. Han endte som fanatisk Hitler-modstander og befandt sig i revoltens hovedkvarter den 20. juli 1944. Også Schulenburg blev henrettet efter det fejlslagne attentat.⁴⁷

Schulenburg

Kanstein og Schulenburg var gamle kolleger fra tiden i den preussiske lokalforvaltning. De stod i løbende kontakt siden 30'erne, og i 1943 kom Schulenburg sågar til København for at tilbyde Kanstein posten som chef for rigssikkerhedspolitiet, når *Kabinett Hitler* var blevet væltet.⁴⁸ Kanstein takkede ja, og hans navn blev føjet på organisationsplanen.⁴⁹ Kanstein blev derfor straks kaldt hjem fra Italien og afhørt efter 1944-kuppet og i øvrigt ved samme lejlighed bebrejdet sin ”dårlig embedsførelse” i Danmark.⁵⁰ Han klarede frisag – men blev vist aldrig selv helt klar over, hvorledes det gik til. Den 24. juni 1971 blev Kanstein som 82-årig interviewet af den tyske historiker Bernd Richter, der (som Bonde-Henriksen i 1953) havde opsøgt ham i Schwarzenau. Her pegede Kanstein på, at rigsindenrigsminister Stuckart havde intervenseret til hans fordel; men, som han indrømmede, ”*Welche*

Gründe für diese Entlassung vorgelegen habe, habe ich bis heute noch nicht ganz klar ergründen können” (Jeg endnu ikke til dato kunnet finde ud af, hvilke grunde, der har været til, at jeg således blev sat på fri fod).⁵¹ Det mest sandsynlige er, at Schulenburg (og måske også Helldorf) tog skylden på sig og påstod, at *de* havde sat Kansteins navn på planen uden Kansteins vidende.⁵²

Så vidt så godt. Men nogle af disse modstandsfolk er nu mere problematiske end som så: Tag fx de oven for omtalte ”lunkne” nazister, makkerparret Arthur Nebe og Carlo Zindel. Zindel, der sammen med Nebe havde arbejdet for at få Kanstein til Danmark, fik et tragisk endeligt – om man skal tro den berømte svenske kriminalist Harry Södermann (der ligesom Nebe og Zindel og Thune Jacobsen hørte til inderkredsen i det gamle Interpol). I sine erindringer, ”Inte bara brott”, beretter Södermann, hvorledes Zindel lige før Det Tredje Riges endelige sammenbrud fyldte sin bil med Interpoldokumenter og kørte ud af Berlin og de 600 km sydpå til Stuttgart, hvor han henvendte sig i det franske hovedkvarter. Her ville man imidlertid hverken vide af ham eller hans dokumenter. ”*Hans värdighet hade fått en dödsstöt och i tron att världen stod inför sin undergång gick han ut i en park och svalde en ampull med cyankalium som han bar på sig*”.⁵³ Det forekommer helt usandsynligt, at franskmændene skulle have reageret som beskrevet; men om så var, hvorfor fortsatte Zindel da ikke bare de 150 km videre til det neutrale Schweiz? Og hvad skete der egentlig med de Interpolpapirer, som bilen efter sigende var proppet med? Det melder historien ikke noget om. Fenton Bresler har i sin fremstilling fra 1992 om, hvorledes Interpol som ”verdenspoliti”

har arbejdet gennem tiderne – med god grund – påpeget, at dén historie er meget mystisk.⁵⁴

Omkring Arthur Nebe⁵⁵ (rigskriminaldirektøren) er mystikken faktisk endnu større. Den notoriske tyske modstandsmand Hans Bernd Gisevius synes ikke i tvivl om, at Arthur Nebe helt tilbage fra 1934 aktivt gik til modstand mod Nazistyret. Nebe og Gisevius var nære venner og kendte hinanden fra gamle dage i Gestapo. Men det smukke billede af den overbeviste Hitler-modstander Arthur Nebe, som Gisevius søger at tegne i sin bog fra 1966, ”Wo ist Nebe?”,⁵⁶ er imidlertid ikke sandheden, hele sandheden og intet andet end sandheden. Det lader sig nemlig ikke bortforklare, at Nebe under krigen, fra juli til november 1941, var leder af SS-Indsatsgruppe B i Sovjetunionen, hvor han optrådte præcis så nazistisk, som man forventer af en sådan indsatsgruppeleder, og beordrede hensynsløs udryddelse af sigøjnere og jøder og sovjetiske civilister. For perioden 11. juli til 31. oktober 1941 kunne Nebes efterretnings- og dødspatroljer således rapportere om likvideringen af i alt 45.467 mennesker.⁵⁷ I øvrigt eksperimenterede man med sprængstoffer for at udvikle mere effektive drabsmetoder, ligesom indsatsgruppen gjorde forsøg med mobile gaskamre – godt hjulpet af Nebes kyndige kriminalteknikere fra Berlin. Bestialiteten blev påskønnet. Pr. 9. november 1941 blev Nebe forfremmet til både *SS-Gruppenführer* og generaløjtnant i politiet.

Den officielle version af Nebes endeligt lyder, at Nebe var dybt involveret i attentatet på Hitler, og at han gik under jorden, da operationen slog fejl. Til slut blev han dog stukket af en forsmået

elskerinde og taget af Gestapo. Den Tyske Folkedomstol dømte ham som til døden, og som høj- og landsforræder blev han hængt den 3. marts 1945.⁵⁸ Eller gjorde han? I de uofficielle versioner overlevede Nebe krigen. Det er fx tilfældet i romanen ”Fatherland” af Robert Harris og i forfatteren Philip Kerrs formidable ”Berlin-Noir-trilogi”, hvor Arthur Nebe efter krigen kalder sig Alfred Nolde og om sin genopstandelse beretter: ”Det var noget efterretningsfolkene fandt på. I krigens sidste måneder fiklede de simpelthen med personaleoplysningerne for overordnede SS- og partifunktionærer, så det så ud, som om vi var døde. De fleste af os blev angiveligt henrettet for vores meddelagtighed i grev Stauffenbergs komplot mod Hitler. Hvad betyder vel et par hundrede navne mere eller mindre på en liste, der allerede er flere tusind lang”.

At Arthur Nebe således skulle have overlevet som fx Alfred Nolde ligner den rene røverhistorie. På den anden side skal man ikke overse, at det tyske forbundsjustitsministerium i 1949 anslog, at omkring 80.000 mennesker for at slippe for internering og afnazificering havde antaget falsk identitet, da Det Tredje Rige brød sammen. Da der blev givet amnesti og sat en frist til den 31. marts 1950, var der 241 personer, som opgav illegaliteten og antog deres gamle identitet. Efter den 2. *Bonner Straffreibeietsgesetz* fra 1954 kom yderligere 1051 frem i lyset.⁵⁹ Og helt op i nyere tid har der været celebre sager, som fx da den tidligere rektor for den tekniske højskole i Aachen, Hans Schwerte, i 1995 selv afslørede, at han i virkeligheden var Hans Ernst Schneider, som under krigen havde været SS-mand og en ledende skikkelse i ”fortyskningen” af Holland og Belgien. Efter krigen havde han skiftet identitet, havde

giftet sig med sin hustru igen, og var endt som en højt estimeret germanist og universitetspolitiker.⁶⁰

Hans Ernst Schneider alias Hans Schwerte

For øvrigt er fiktionslitteraturen ikke ene om at have blik for, at man ikke skal tage noget for givet, når det gælder en mand som Arthur Nebe. Han var nemlig ”en af Det tredje Riges mest tvetydige figurer, næsten umulig at blive klog på”, som den kendte Hitler-biograf Joachim Fest har formuleret det.⁶¹

Og Paul Kanstein, kan man blive klog på ham? Kanstein, der havde sin gang blandt typer som Canaris, Helldorf, John, Nebe, Schulenburg og Zindel?

6. ”Illoyal, spionerende og bagvaskende”

Et bidrag til at blive klogere på Kanstein er en mentalerklæring, der blev udfærdiget i 1947, da Kanstein var i Danmark i anledning

af retsopgøret. Erklæringen er lavet af den psykiatriske overlæge Max Schmidt, som udfærdigede bogstavelig talt tusindvis af sådanne erklæringer under retsopgøret. Det er ingen hemmelighed, at samme Max Schmidt var – og er – en kontroversiel skikkelse. Han har ry for at have betragtet landsforræderne som et abnormt, laverestående og defekt menneskemateriale, og Carl Madsen kaldte ham med svidende ironi for ”den gode læge” på grund af hans nærgående undersøgelser af kvindelige landsforrædere.⁶² I nyere tid har Peter Øvig taget ham under kritisk behandling i sin bog om Birkedal,⁶³ og i 2008 tiltrak Bøje Larsens historiespeciale om Max Schmidt sig opmærksomhed i medierne, fordi Bøje Larsen konkluderede, at en mand, der så beredvilligt stemplede andre som psykopater, vist selv måtte være psykopat.⁶⁴ Psykiatrihistorikeren Jesper Vaczy Kragh har et noget mere afbalanceret syn på Max Schmidt. Kragh fornægter ikke, at overlægen, mildt sagt, var speciel som person; men Kragh viser respekt for hans faglige dygtighed.⁶⁵

Under alle omstændigheder er det interessant, at vi i Max Schmidt har én dansk stemme fra efterkrigsårene, som tillod sig at have et andet syn på Kanstein end det ellers vedtagne positive. Schmidt fastslår således, at Kanstein var både magtsyg, skinhellig og snu ...”bag masken af utilnærmelighed, selvdisciplin og beherskelse er han beregnende, når det passer ham, illoyal, spionerende og bagvaskende”.⁶⁶

At Kanstein var illoyal er der ingen tvivl om. Bag hans ryg omtalte han vennen Thune Jacobsen som en svag mand, fuldstændigt drevet af sin *Popularitätsbedürfnis* (sit popularitetsbehov), hvorfor

Kanstein da også satte sig i aktion i et – forgæves – forsøg på at få Thune Jacobsen flyttet fra Justitsministeriet til Indenrigsministeriet.⁶⁷ Ganske som han jo også arbejdede i kulissen for at få fjernet Renthe-Fink.

Det snu og det skinhellige kan fx aflæses i Kansteins holdning til jøderne. Efter krigen fremstod han som jødernes ven. Men mens Kanstein var chef for Gestapo i Hannover, sporedes der ingen blødsødenhed. De løbende indberetninger til Gestapohovedkvarteret i Berlin er bevaret, og de taler deres eget sprog. Til eksempel efterlyste Kanstein den 18. august 1935 professionelle propagandister, som kunne udmale ”*die Gefabr des internationalen Judentums als Ganzes ... sowie die unheilvollen Fäden auf... zeigen, die das internationale Judentum in den Verkehr der Völker spinnen hat und weiterhin spinnn*” (faren ved de internationale jødiske netværk samt påvise de fatale tråde, som den internationale jødedom har spundet og stadig spinder imellem folkeslagene).⁶⁸ Og i sin indberetning af 4. marts 1936 reflekterede Kanstein over de famøse Nürnberglove og nåede til den konklusion, at ”... *diese Gesetze auch für das jüdische Volk die allein richtige Lösung darstellen*” (at disse love er den eneste rigtige løsning, også for det jødiske folk selv).⁶⁹

Det magtsyge kommer til udtryk, når Kanstein i 1940 på egen hånd tager initiativ til hvervningen til SS i Danmark – uden at involvere hverken den tyske udenrigstjeneste, den tyske værnemagt eller de danske myndigheder. I øvrigt var det også Kanstein, der var den drivende kraft bag oprettelsen af Schalburgkorpset i 1943,⁷⁰ og når det kommer til stykket, var

Kanstein heller ikke bleg for at antaste den danske suverænitet – trods alle forsikringer om det modsatte. Han havde de danske myndigheder under fuld kontrol. Et eksempel herpå gav Paul Barandon, den næstkommanderende ved gesandtskabet i København, da han den 27. marts 1942 holdt et foredrag om Danmarks retsstilling som besat område. I foredraget afslørede Barandon: ”*Nur in einem einzigen Falle hat der deutsche Beauftragte bis jetzt eingreifen müssen. Das war im November v.J., als sich einige unverantwortliche jugendliche Elemente zu Demonstrationen gegen den Beitritt zum Antikominternpakt veranlasst haben, wahrscheinlich ohne selbst zu wissen, welch gefährliches Spiel sie damit trieben. Der Beauftragte telefonierte damals an den Justizminister, der Rathausplatz sei in einer Viertelstunde zu räumen, und er wurde geräumt*” (Indtil nu har den tyske *Beauftragte* kun måttet gribe ind i et enkelt tilfælde. Det var i november sidste år, da nogle uansvarlige, ungdommelige elementer følte sig foranlediget til at demonstrere mod tilslutningen til Antikomintern-pagten, uden at de selv vidste, hvilket farligt spil, de drev. *Der Beauftragte* telefonerede da til justitsministeren og bad om at få Rådhuspladsen ryddet inden for et kvarter. Og den *blev* ryddet).⁷¹ Det var med andre ord Kanstein, som under demonstrationerne i forbindelse med Danmarks tilslutning til Antikominternpagten simpelthen beordrede dansk politi til at rydde gaden. Det var også Kanstein, som i 1942 tvang dansk politi til at udvide med 150 mand af hensyn til kommunistbekæmpelsen.⁷²

*Demonstration på Rådhuspladsen i København i anledning af Anti-Komintern Pagten
1941*

Og apropos politi. Officielt kom der ikke tysk politi til Danmark med selvstændig operativ myndighed før efter Augustoprøret i 1943. Men sandheden er, at Kanstein hentede tysk sikkerhedspoliti herop allerede i 1940, men ”*in getarnter Form*” (under dække).⁷³ Den 29. august 1943 var denne styrke vokset til omkring 60 mand, og man kan i allerhøjeste grad diskutere, om de sammen med dansk politi alene indgik i fælles analyse- og efterretningsteams, eller om der ikke snarere var tale om et egentligt operativt politisamarbejde. Det var der i hvert fald i forbindelse med efterforskningen af sagerne mod kommunisterne Richard Jensen og Aksel Larsen i 1941⁷⁴ og i sagen om ”Frit Danmark” i 1942.⁷⁵ Et andet, mindre kendt og mindre dramatisk, eksempel er den fælles dansk-tysk

politiaktion i 1942 mod DNSAP's kontorer i København, hvor 12 mistænkte nazister blev anholdt og stillet for tysk krigsret, men aldrig blev dømt.⁷⁶

I 1942 skaffede Kanstein også tysk ordenspoliti til Danmark. I april 1943 tog han skridtet fuldt ud og rekvirerede en hel bataljon politisoldater, *SS-Polizeibataillon "Cholm"*, da han ikke fandt, at han kun kunne forlade sig på dansk politi, dé kunne eller ville tydeligvis ikke altid opretholde hverken sikkerhed, fred eller orden. Kanstein ville derfor gerne selv råde over politimagt. Han bedyrede udadtil, at de ca. 1000 mand i bataljonen ikke havde eksekutive beføjelser. Men det passer ikke. Under Augustoprøret i Odense brugte politisoldaterne skydevåben som magtmiddel over for demonstranterne, ligesom bataljonen foretog 16 anholdelser, akkompagneret af både pisk og spark.⁷⁷ Hertil kom, at politibataljonen tillige kunne bruges som et pressionsmiddel over for danskerne. Den 25. august 1943 var der – igen – uroligheder på Rådhuspladsen i København med bomber, stenkast, rudeknusninger. Kanstein krævede pladsen ryddet, ellers ville han sætte politibataljonen ind, ”og den ville skyde”. Så tog dansk politi affære med stavene trukket.⁷⁸

Den 29. august 1943 blev 274 ”farlige danskere” taget som gidsler: 27 rigsdagsmænd (alle fra Det Konservative Folkeparti, antagelig som repressalie på grund af Christmas Møllers flugt), 32 redaktører og journalister, 4 højtstående embedsmænd, 10 kulturpersonligheder samt 9 kendisser fra erhvervslivet.⁷⁹ I 1945 benægtede Kanstein kategorisk at have haft noget med disse anholdelser at gøre;⁸⁰ men da han blev afhørt i Frits Clausen-sagen

i 1946, indrømmede han, at det – naturligvis – var ham, der havde haft ansvaret for udarbejdelsen af anholdelseslisterne.⁸¹

Til disse eksempler, som på forskellig vis illustrerer den psykiatriske overlæges Kanstein-profil, kan lægges, at Kanstein som nævnt kunne fremvise en bemærkelsesværdig karriere inden for SS. Man kunne naturligvis tænke sig, at de mange SS-forfremmelser nærmest var en automatisk følge af hans opstigning gennem det almindelige stillingshierarki.⁸² Men så simpelt er det næppe. Tværtimod er Klaus Mlynek, der har udgivet ”Gestapo Hannover meldet...” med bl.a. Kansteins Gestapoindberetninger fra tiden i Hannover, ganske imponeret: ”*Innerhalb der SS brachte er es innerhalb von 6 Jahren von Untersturmführer zum Brigadeführer*” (Inden for SS gik han i løbet af 6 år fra *Untersturmführer* til *Brigadeführer*).⁸³ Nej, det var ikke nogen helt almindelig SS-karriere, og Kanstein var tydeligvis også selv stolt over således at være blevet forfremmet i ét væk. I Bonde-Henriksen-interview’et fra 1953 husker han at få indskudt en bemærkning om, at han skam var den 3. højst rangerende SS-officer blandt kupmagerne fra den 20. juli 1944 (næst efter Arthur Nebe og grev Bismarck, regeringspræsidenten i Potsdam).

Der er bevaret et højst forunderligt brev⁸⁴ fra Kanstein til Karl Heinz Hederich, der var en nøglefigur inden for universitetspolitik og kulturpolitik både i Weimarrepublikken og i Det Tredje Rige.⁸⁵ Til denne gamle nazist, medlem af NSDAP helt tilbage fra 1922, skrev Kanstein i påsken 1939 – totalt desillusioneret – at Tyskland måtte tabe den krig, der ville komme, og at man kunne tage for givet, at der efter nederlaget ville blive afregnet med præcis samme

ubønhørlighed som den, nazisterne selv viste deres modstandere. Adolf Hitler havde Kanstein ingen tiltro til, sådan en ”Pæderast” og ”Onanist”, og ”*Das ganze Treiben der Hitler, Göbbels, Göring ist ein einziger Dreck*” (alt, hvad Hitler, Göbbels og Göring foretager sig, er der rene svineri). Brevet munder ud i en tillidserklæring til Himmler som dén der kunne rydde op: ”*Wir wollen unserem Führer Himmler folgen, wenn er den Dreck ausmisten wird*” (Vi vil følge Himmler som vores fører, når han rydder op i svineriet). Kansteins brev er en to-siders tætskreven energiudladning, én lang ubændig kritik af det siddende styre, suppleret med en bøn om at blive forsynet med fortroligt materiale fra Hederich. Det er ubegribeligt, at Hederich turde gemme dette brev, og det er ubegribeligt, at Kanstein nogensinde turde skrive det. Men uanset hvad, så bevidner det, at Kansteins loyalitet helt klart lå hos SS – i hvert fald på dét tidspunkt.

Endelig skal man ikke glemme, at Kanstein jo i virkeligheden var gammel efterretningsmand – og som sådan stod på den såkaldte ”Røde Liste”, den liste med 2952 navne på medlemmer af tyske spionage- og kontraspionageorganisationer, som de danske efterretningstjenester under krigen udfærdigede i samarbejde med de allierede tjenester. Personerne på denne ”Røde Liste” befandt sig i det, der i allieret terminologi hed ”*automatical arrest category*”. De skulle derfor straks pågribes efter krigens ophør. Kanstein blev som nævnt taget af amerikanerne, derpå overleveret til englænderne, og under retsopgøret udlånt til Danmark. Kansteins kartotekskort hos Politiets Efterretningstjeneste er lyseblåt og mærket ”*copy 23*”, hvilket betyder, at informationerne om ham stammer fra SHAEF’s *War Room*.⁸⁶ På kortet står: ”Dr. Paul von

Kanstein. Ankom til Kbh. 10/4-40 som leder af det første sipo og SD-kontingent. Såes i SS-uniform ved en lokal SS-hvervekampagne i 1941 og gik efterhånden som 'chef for gestapo'. Afløstes i september 1943 af politigeneral Günter Pancke, fordi han ikke havde været i stand til at holde urolighederne i Kbh. i forbindelse med folkestrejken i aug. 1943 under kontrol. Blev forflyttet til Hannover som Regierungspräsident. I 1944 rapporteret som kaldt tilbage til Danmark som personlig rådgiver hos Dr. Best.”⁸⁷

Som det ses: de tror, han har en doktorgrad, og de tror, han er adelig. Og som det ses, er kortet i det hele taget fuldt af fejl. Man bør i stedet hæfte sig ved selve det billede, der tegnes af Kanstein. Her er der er ikke noget smidigt eller ræsonnabelt over ham. Han er slet og ret en Gestapochef. Og det var jo dét, han var. Det var ikke hvem som helst, der blev udnævnt til chef for det *gebeime Staatspolizei* i Berlin i årene op til krigen, og det var i øvrigt heller ikke hvem som helst, der blev udset til posten som chef for *Reichssicherheitspolizei*, såfremt Hitler-kuppet den 20. juli 1944 var lykkedes – hvilket jo var dén post, Otto John fik 6 år senere, i 1950.

7. Double crosser

Paul Kanstein er måske ikke helt så fuld af hemmeligheder, og måske heller ikke helt så ekstrem, som typer som Otto John og Arthur Nebe. På den anden side er der klare lighedstræk. Indtil hans karriere stoppede efter krigen, forstod Kanstein at manøvrere i det politiske spil. Han kunne hyle med de ulve, han var iblandt, men aldrig højere end, at han også kunne hyle med de

andre. Den ene dag var han nazist, den næste dag var han modstandsmand. Den ene dag var han SS-mand, den næste dag var han ”hæderlig”. Den ene dag respekterede han dansk suverænitet, den næste dag krænkede han selvbestemmelsen. Den ene dag var han jødernes ven; næste dag deres fjende. Han var bon-kammerat med Thune Jacobsen – og bagvaskede ham. ”*Ein nobler Mann (mit) guten braunen Augen*”? Nej, en double crosser med et stort talent for forstillelse. Kanstein besnærede således både danske politikere og embedsmænd under besættelsen, han besnærede sine kolleger, og han besnærede siden hen *Spruchgericht* med sine legender om den uskyldige ”forvaltningsjurist”. Ikke at billedet sådan set er forkert, det er bare kun halvt.

Rudolf Diels

Det fortælles om den første chef for Gestapo, den farverige Rudolf Diels, at Göring engang skal have sagt til ham: *"Ich warne Sie, Diels, Sie wollen auf zwei Stühlen zugleich sitzen!"* (Jeg advarer Dem, Diels, De vil sidde på to stole på én gang) – hvortil Diels med et skævt smil skal have repliceret: *"Der Chef der Geheimen Staatspolizei muss auf sämtlichen Stühlen sitzen, Herr Ministerpräsident"* (Chefen for det hemmelige statspoliti må sidde på samtlige stole, Hr. ministerpræsident).⁸⁸ Ganske som sin berømte forgænger var Paul Kanstein en mand, der kunne sidde på samtlige stole.

-
- ¹ Brevet findes i Politihistorisk Museums samlinger, jf. Henrik Stevnsborg, Lieber Arthur, lieber Carlo. Eigil Thune Jacobsen og det internationale politisamarbejde i 1930'erne og 40'erne, *Politihistorisk Selskabs Årsskrift 2008*, s. 51 og 57. Yderligere et brev fra Thune Jacobsen til Nebe er optrykt i oversættelse på *Informations* forside 14. november 1945.
- ² Eigil Thune Jacobsen, *Paa en Uriaspost*, 1946, s. 23, 27.
- ³ Samme, s. 24-27 og *Den Parlamentariske Kommission*, VII, Aktstykker bd. 3, 1950, sp. 96-97.
- ⁴ Auswärtiges Amt. Politisches Archiv. Nachlass Georg F. Duckwitz, bd. 29, fol. 34-36. (PA AA NL Duckwitz).
- ⁵ Jane Søndergård Gude, *Paul Kanstein og hans embedsførelse under den tyske besættelse af Danmark 1940-43*, historiespeciale, Århus Universitet 2000, s. 54-57.
- ⁶ Erik Scavenius, *Forhandlingspolitikken under Besættelsen*, 1948, fx s. 51-52.
- ⁷ Rigsarkivet, arkivnummer 1353. Politiets Efterretningstjeneste. Krigsforbryder-, spion- og andre sager vedr. besættelsestiden. 1945-1948. INF 3502. Kanstein.
- ⁸ Henrik Bonde-Henriksen, Den hæderlige tysker – i den sorte SS-Uniform, *Berlingske Tidende* 18. januar 1953.
- ⁹ Om Bonde-Henriksen, se fx *Kristeligt Dagblad* 1. april 2000. Fødselsdage. Om Otto John er litteraturen omfattende, men se fx Hartmut Jäckel, Das Geheimnis des Doktor John, *Die Zeit* 1. oktober 2008.
- ¹⁰ Henrik Bonde-Henriksen, Den hæderlige tysker...
- ¹¹ Børge Outze, *Danmark under Den Anden Verdenskrig 2. Oprøret*, 1963, s. 190-191.
- ¹² Söhnlein, i Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein ..., s. 48.
- ¹³ Se fx Paul Kanstein an Gottlob Berger 16. Oktober 1942, i John T. Lauridsen, Tyske akter vedrørende Jødespørgsmålet i Danmark april 1940 – august 1943, i *Danske Magazin* 50:2, 2008, s. 555-556. Men jf. også Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein..., s. 47, der citerer Duckwitz for, at det ikke var Kansteins indsats, der fik Best til Danmark.
- ¹⁴ Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister. Det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43*, 1970.
- ¹⁵ Hans Kirchhoff, *Augustoprøret II*, 1979, s. 396.
- ¹⁶ Henning Koch, *Demokrati – slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945*, 1994, s. 200-203.
- ¹⁷ Henrik Stevnsborg, *Politiet 1938-47. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*, 1992, s. 234-235.
- ¹⁸ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein ..., s. 94.
- ¹⁹ Hans Kirchhoff, Paul Kanstein, i Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer (red.), *Gads Leksikon. Hvem var hvem 1940-1945*, 2005, s. 199-200.
- ²⁰ Afsnittet bygger på de ovenfor nævnte kilder, suppleret med: Bundesarchiv Z 42 IV 6576. Paul Ernst Kanstein samt *Gestapo Hannover meldet ... Polizei- und Regierungsberichte für das mittlere und südliche Niedersachsen zwischen 1933 und 1937*. Bearbeitet und eingeleitet von Klaus Mlynek, 1986, s. 28-29 og <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=63094...kanstein>
- ²¹ Gestapo Hannover meldet ..., s. 28-29.
- ²² Hans Kirchhoff, *Augustoprøret I*, 1979, s. 58.
- ²³ Paul Kanstein an RSHA 27. juli 1943, i John T. Lauridsen & Jakob Kyril Meile (udg.), Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942 – 1945. Die Korrespondenz von Werner Best mit dem Auswärtigen Amt und andere Akten zur Besetzung von Dänemark 1942-1945, Bind /Band 3, 2012, s. 305-306.
- ²⁴ WB Dänemark an OKW/WFSt 16. Juni 1943 og OKW/WFSt: Vorbereitung besonderer Massnahmen ... 27. August 1943, i John T. Lauridsen & Jakob Kyril Meile (udg.), Werner Bests korrespondance ..., bd. 3, s. 174-175 og 430-431. Jf. også Thune Jacobsen, *Den Parlamentariske Kommission*, VII, Aktstykker bd. 3, sp. 243 ff.
- ²⁵ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein ..., s. 47.
- ²⁶ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein..., s. 53.
- ²⁷ Joachim von Ribbentrop an Werner Best 1. September 1943, i John T. Lauridsen & Jakob Kyril Meile (udg.), Werner Bests korrespondance ..., bd. 4, s. 12.
- ²⁸ Ruth Bettina Birn, *Die Höheren SS-und Polizeiführer. Himmlers Vertreter im Reich und in den besetzten Gebieten*, 1986. Om Danmark, se s. 288-297.

- ²⁹ Karl Ritter an Werner Best 7. November 1943, i John T. Lauridsen & Jakob Kyril Meile (udg.), *Werner Bests korrespondance...* bd. 4, s. 459-460.
- ³⁰ Rigsarkivet, arkivnummer 1353 ...
- ³¹ Om disse Spruchgerichte, se fx Sebastian Römer, *Mitglieder verbrecherischer Organisationen nach 1945. Die Ahndung des Organisationsverbrechens in der britischen Zone durch die Spruchgerichte*, 2005.
- ³² Sagens akter er bevaret i Bundesarchiv Z 42 IV 6576 Paul Ernst Kanstein.
- ³³ Samme, fol. 186.
- ³⁴ Rigsarkivet, arkivnummer 1353 ...
- ³⁵ Ove Johannsen, *Tilfældet Leifer: en analyse og en vurdering*, 1949, s. 79 og 128-129. Om Leifer, se Henrik Stevnsborg, Politifuldmægtigen, der havde goodwill hos Gestapo, i John T. Lauridsen (red.), *Over strengen – under besættelsen*, 2007, s. 503-523.
- ³⁶ Bundesarchiv Z 42 IV 6576..., fol. 188.
- ³⁷ Henrik Bonde-Henriksen, Den hæderlige ...
- ³⁸ Se fx <http://de.wikipedia.org/wiki/131er>
- ³⁹ Gerhard Paul, Zwischen Selbstmord, Illegalität und neuer Karriere. Ehemalige Gestapo-Bedienstete im Nachkriegsdeutschland, in Gerhard Paul & Klaus-Michael Mallmann (Hg.), *Die Gestapo – Mythos und Realität*, 1995, s. 539-540 og 545.
- ⁴⁰ Henning Koch, Demokrati - slå til! ... , s. 233. Henrik Stevnsborg, Lieber Eigil ..., s. 54-59.
- ⁴¹ Eigil Thune Jacobsen, Paa en Uriaspost ..., s. 22-27.
- ⁴² *Den Parlamentariske Kommission*, VII, Aktstykker bd. 1, 1950, s. 120.
- ⁴³ Henrik Bonde-Henriksen, Den hæderlige...
- ⁴⁴ Heinz Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*, 1994, s. 474 og 497. Samme, *Canaris. Patriot im Zwielicht*, 1976, s. 356.
- ⁴⁵ Heinz Höhne, *Canaris...*, s. 356.
- ⁴⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Wolf-Heinrich_Graf_von_Helldorf
- ⁴⁷ http://en.wikipeda.org/Wiki/Fritz-Dietlof_von_der_Schulenburg med litteraturhenvisninger.
- ⁴⁸ Se fx Gerhard Paul, Ganz normale Akademiker, i Gerhard Paul & Klaus-Michael Mallmann (Hrsg.), *Die Gestapo – Mythos und Realität*, 1995, s. 253-254.
- ⁴⁹ Bundesarchiv, Partei-Kanzlei der NSDAP, NS 6 Partei-Kanzlei, Attentat auf Hitler am 20. Juli 1944, NS 6/5 27. Juli 1944, fol. 5.
- ⁵⁰ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein..., s. 31-37 og 41.
- ⁵¹ Institut für Zeitgeschichte. Interview Dr. Bernd Richter (Hamburg) mit Herrn Paul Kanstein, Schwarzenau/Eder am 24.6.71. Vertraulich.
- ⁵² Henrik Bonde-Henriksen, Den hæderlige ...
- ⁵³ Harry Söderman, *Inte bara brott*, 1956, s. 380.
- ⁵⁴ Fenton Bresler, *Interpol. Hur Världspolisen arbetar*, 1992, s. 110-111.
- ⁵⁵ Der eksisterer adskillige Nebe-biografier. En oversigtlig men alligevel detaljeret gennemgang af manden, hans liv og hans gerning findes i Andreas Schulz & Dieter Zinke, *Die Generale der Waffen-SS und der Polizei. Die militärischen Werdegänge der Generale, sowie der Ärzte, Veterinäre, Intendanten, Richter und Ministerialbeamten im Generalsrang*. Band 3, 2008, s. 300-332.
- ⁵⁶ Hans Bernd Gisevius, *Wo ist Nebe?*, 1966.
- ⁵⁷ Andreas Schulz & Dieter Zinke, *Die Generale...*, s. 315.
- ⁵⁸ Samme, s. 329.
- ⁵⁹ Norbert Frei, Vergangenheitspolitik in den fünfziger Jahren, i Wilfried Loth, Bernd-A. Rusinek (Hg.), *Verwandlungspolitik. NS-Eliten in der westdeutschen Nachkriegsgesellschaft*, 1998, s. 82-88.
- ⁶⁰ Wilfried Loth/Bernd-A. Rusinek, Einleitung der Herausgeber, i samme (Hg.), *Verwandlungspolitik ...* s. 7.
- ⁶¹ Joachim C. Fest, *Hitlers indre fjender. Den tyske modstandskamp. Med forord af Katrine Winkel Holm*, 2008, s. 306 og 313.
- ⁶² Carl Madsen, *Den gode læge og andre fortællinger*, 1966, s.25 ff.
- ⁶³ Peter Øvig Knudsen, *Birkedal. En torturbøddel og hans kvinder*, 2. udg. 2. opl., 2006, s. 316 ff.
- ⁶⁴ Bøje Larsen, *Det ondes Forklaring. Max Schmidt og hans rolle i retsopgøret*, *Historiespeciale*, Københavns Universitet 2008.

-
- ⁶⁵ Jesper Vaczy Kragh, Psykopater og psykiatrihistorie, på <http://www.museionblog.dk/tag/max-schmidt/>
- ⁶⁶ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein ..., s. 55.
- ⁶⁷ Hans Kirchhoff, Augustoprøret I..., s. 163
- ⁶⁸ Gestapo Hannover meldet ..., s. 411.
- ⁶⁹ Samme, s. 512.
- ⁷⁰ Henning Poulsen, Besættelsesmagten..., især kapitel 5, Det storgermanske rige.
- ⁷¹ Paul Barandon: Die Rechtsstellung Dänemarks als besetztes Gebiet, 27. März 1942, Rigsarkivet, Danica 465: Moskva: Osobyj Archiv, 1458/21/3/19. Transskriberet af John T. Lauridsen.
- ⁷² Henrik Stevnsborg, Politiet 1938-47..., s. 281-282.
- ⁷³ Samme, s. 270.
- ⁷⁴ Samme, s. 271 og 327-328.
- ⁷⁵ Jf. afhøringen af Thune Jacobsen, Den Parlamentariske Kommission, VII, Aktstykker bd. 3, sp. 222-224.
- ⁷⁶ Henning Poulsen, Besættelsesmagten..., s. 328-329.
- ⁷⁷ Hans Kirchhoff, Augustoprøret II..., s. 38-39, 130-132.
- ⁷⁸ Samme, s. 376.
- ⁷⁹ Rigsarkivet. Auswärtiges Amt 233. Inland II geheim. Div.sager. Gesandt von Grundherrns notat af 24. september 1943, jf. Henrik Stevnsborg, Politiet 1938-47..., s. 431.
- ⁸⁰ Jane Søndergård Gude, Paul Kanstein ..., s. 37.
- ⁸¹ Samme, s. 42.
- ⁸² Det er det indtryk, Kanstein gerne vil give Spruchgericht, jf. Bundesarchiv, Z 42 IV 6576, folio 8.
- ⁸³ Gestapo Hannover meldet ..., s. 29, note 102.
- ⁸⁴ Bundesarchiv, Parteamtl. Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums. NS 11/35.
- ⁸⁵ http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Heinz_Hederich
- ⁸⁶ Henrik Stevnsborg, Politiet 1938-47..., s. 498-499.
- ⁸⁷ Rigsarkivet, arkivnummer 1353...
- ⁸⁸ Heinz Höhne, Der Orden..., s. 86.